

وظایف وزرای ششگانه و مجلس دربار در عهد ناصری (1291 هجری قمری)

پدیدآورده (ها) : کریمیان، علی
کتابداری، آرشیو و نسخه پژوهی :: گنجینه اسناد :: پاییز و زمستان 1379 - شماره 39 و 40
از 40 تا 47

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/92290>

دانلود شده توسط : سارا سلطانی
تاریخ دانلود : 14/08/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

وظایف وزرای ششگانه و مجلس دربار در عهد ناصری (۱۲۹۱ هجری قمری)

علی کریمیان

کشورهای اروپایی، او را به ادامه اصلاحاتی که قبل از سفر آغاز کرده بوده ترغیب کرد (۵). او در ۲۰ محرم ۱۲۷۵ ق. ضمن صدور دستخطی، تارضایتی خود را از مداخله مستقیم آقاخان (صدر اعظم) در امور مربوط به سازمانهای وزارتی و محدود کردن اختیارات وزیران، اظهار داشت و وی را بموجب فرمان ذیل از صدارت عزل کرد:

«جناب صدر اعظم! چون شما جمیع امورات دولتی را به عهده خود گرفتید و احدی را شریک و سهیم خود قرار نمی دادید منوم شد قوه یک شخص شما از عهده جمیع خدمات ما بر نیامد و در این بین خطبها و خطاهایی اتفاق افتاد، کم کم امورات دولت معوق ماند و شما البته در دولتخواهی راضی نمی شوید که ما در این حالت مجبور باشیم و امورات را غیر منظم ملاحظه فرمائیم. لهذا امروز که روز بیستم محرم الحرام است شما را از منصب **صدارت** و نظام الملک و وزیر لشکر

ناصرالدین شاه پس از برکناری و قتل محمدتقی خان امیرکبیر (در ۱۷ ربیع الاول ۱۲۶۸ ه. ق.) به منظور جلوگیری از تمرکز قدرت در شخص صدر اعظم (میرزا آقاخان نوری) به تجربه وظایف وی پرداخت. از جمله به نهانه مسائل و امور لشکری در گذشته نظیر لشکرکشی های حراسان و هرات، دوره امور جنگ را در سال ۱۲۱۷ بموجب فرمانی مستقل (۱) و مسئولیت آن را به عزیزخان مکرزی (سردار کل اسپهبد) (۲) و امور مربوط به وزارت خارجه و مالیه را نیز از وظایف **صدارت**، مجدداً منترج و سرپرستی و اداره آن را به افراد دیگری جز صدر اعظم واگذار کرد (۳). سپس در سال ۱۲۷۲ ق. امور فرهنگی (وزارت علوم) را نیز به عبدقاسم میرزا اعتضاد السلطنه سپرد (۴).

اما سفرهای ناصرالدین شاه به اروپا و مطالعه در وضع

را از مناصب خود معزول فرمودیم. در حانه خودت آسوده باشی در نهایت اطمینان و امنیت از جانب ما، بقیاً بجز البقات در حق شماها ابدان کاری نخواهیم کرد. اتفاقاتی زبانی و اطمینان ما هم آنچه لازم بود و مکتون قلب ما به حاجب الدوله فرمودیم که به شما بگویند. سنه ۱۲۷۵هـ (۶) بعد از عزل آقاخان، ریاست هیأت وزراء را به میرزا جعفرخان مشیرالدوله واگذار کرد، که دستخط آن در تاریخ ۶ صفر

۱۲۷۴ق صادر شد (۷). سپس ناصرالدین شاه به سفیدار سارماهای سیاسی و اداری کشورهای اروپایی، امور عمومی جامعه را بین شش وزارتخانه به شرح ذیل تقسیم کرد. و بدین ترتیب تحول نویی در ترکیب هیأت دولت بوجود آورد. شاه وزارت داخله را به میرزا محمدصادق قائم مقام (امین الدوله) - وزارت خارجه را به میرزا سعیدخان (مومن الملک) - وزارت جنگ را به محمدصادق قاجار (سپهسالار) - وزارت مالیه را به میرزا یوسف (مستوفی الممالک) - وزارت عدلیه را به عباسقلی خان جوانشیر (معمدالدوله) و وزارت وظایف و علوم را به میرزا فضل... (صبرالملک) واگذار کرد. این وزیران در برابر صدراعظم مسئولیتی نداشتند و از شخص شاه دستور می گرفتند. ضمناً مجلسی نیز به نام «مجلس دربار اعظم و با دارالشورای کبرای دولتی» با عضویت صدراعظم و وزیران و شاهزادگان بزرگ و چند تن از رجال و اعیان تشکیل می گردید تا در باب اجرای

اموری که دستور آن را شخص شاه صادر می کرد مشورت کنند. معمولاً این مجلس فقط به امور و مسائلی موافقت می کرد که اراده شاه به آن تعلق گرفته بود. و شاه امضای کلیه امور را خود به عهده گرفته و بدون امر قبلی او هیچ کاری قابل اجرا نبود (۹). به قول امین الدوله: «سابق بی حد خنوشان و ناقابلین وزراء شاه را معزول کرد، که به استبداد کار می بست باطلی اگر امور مهمه به شورای

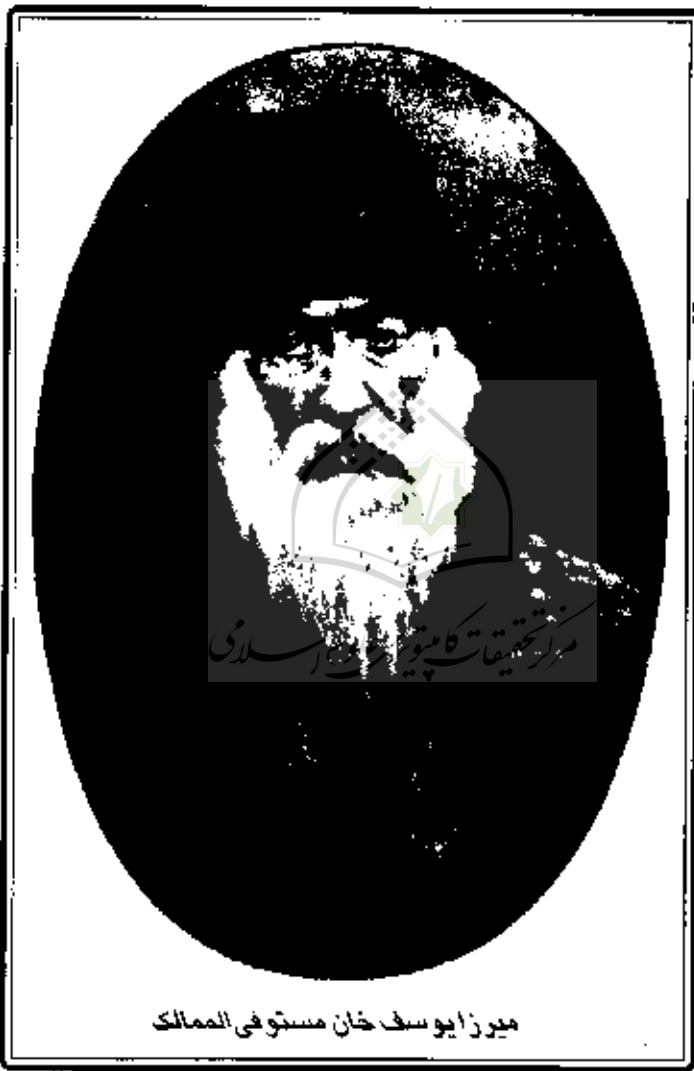
کبری حوالت می شد. سبب اطلاع و طرز بیان میل خاطر شاه را معلوم می کرد و وزرای کارآگاه به آن صورت رای می دادند که میل شاه را دریافته بودند و اگر بعض ایشان به دولتخواهی و مال اندوسی حریفی می گفت و قعی نمی یافت (۱۰).

اما تعداد وزارتخانه ها به مرور زمان و برحسب مقتضیات و احتیاجات کشور تغییر می یافت (۱۱)، بطوری که در سال ۱۲۸۳هـ و به

هفت وزارتخانه و در سال ۱۲۸۹ ق. به پیشنهاد میرزا حسین خان مشیرالدوله (سپهسالار) به نه وزارتخانه به شرح ذیل رسید: وزارتخانه های داخله، خارجه، جنگ، عدلیه، علوم، فواید عامه، تجارت، زراعت و دربار و علاوه بر آن بر اختیارات صدراعظم افزوده شد و به وزیران نیز اختیارات بیشتری اعطاء گردید.

سپس ناصرالدین شاه بار دیگر وظایف و تکالیف وزارتخانه ها را در یکدیگر ادغام کرد و در سال ۱۲۹۱هـ ق. تعداد وزارتخانه ها را به شش وزارتخانه کاهش داد و رونوشت دستخط شاه درباره وزارتخانه به شرح ذیل منظور گردید: «از عضوی دولت و اعضای مملکت شش نوعی بودسای ادارات سهم دولتی را که جناب مستوفی الممالک و جناب مشیرالدوله و نواب اعضاء سلطنته وزیر علوم و نواب مساعد الدوله وزیر عدلیه و جناب عماد الدوله وزیر جنگ و جناب عضدالملک بیخانی و حازن مهر مبارک است

انتخاب فرموده وزرای مختار دربار اعظم لقب دادیم و کنایات امور مملکت را که مفرداً به عهده هر یک از آنهاست مستقلاً به دمه این مجلس و مجمع گذاشتیم. به این معنی که هیئت مجتبعه مؤنزه که وزارت مختار دربار عظمه رسیده شده است از این تاریخ که شهر ربیع الاول، ایت ثلث سنه هزار و دویست و بود و یک، هجری است از حرم و کل امور مملکت ایران مسئولیت تکالیف آن مجمع و مجلس

میرزا یوسف خان مستوفی الممالک

را که تطبیق جمع و خرج و انتظام قشون و رفع هر گونه اختلال داخله و تعدی حکام ولایات و مباشرین دیوانی، وصول وجوه حواله و انتقال بیرونی اجرائی بعضی مقاصد عالیه معا یونی است. جداگانه در ضمن اوراقی چند به دستخط خود مرفوع و مقرر داشته ایم که من بعد فقط مهر این مجلس که به لفظ صحیح «وزارتی دربار اعظم» است، برای اتمام و نفاذ احکام کافی خواهد بود و در حواله بیرونی مهر دیگر که مشعر به ادای وجه نقد و صحت شده است در محل حواله زده می شود. تغییر و تبدیل متصدیان امور را با دلایل عیب و رجحان مختار هستند و به اختیارات

واقیه خود که بلا استثنا در امور دولت دارند در هیچ مورد و مقام وسیله عذری نخواهد داشت. این اعضای شش گانه کسب واحد هیئت متحده دارند و در رای و رویت آنها ذره ای اختلاف نخواهد بود. وزارت مختار دربار معنی یک قدرت و یک اثر قوی ظاهر خواهد نمود که هیچکس تعدد وزرا را به تصور نیاورد که صورت متحده و منفرده بینند و این وزراء که به این مقام اختصاص یافته اند به مواجذت و معاضدت و اتفاق با یکدیگر قدرتی را که به آنها افاضه فرموده ایم حفظ کنند و اشکالات اموز را به این وسیله تسهیل نمایند. رئیس مسائل و امور مهمه را به معارضه کنند سایر کارها را که قطع و فسخ می کنند بایدی الاقتصار به طور روزنامه معروض خواهند داشت. رجوع ولایات کلیه به این مجلس خواهد بود و جواب از مجلس صادر می شود. سایر وزراتی دربار که به لفظ مختار اختصاص

ندارند، اعضای مجلس عمومی خواهند بود. خلاصه این حکم این است که از این تاریخ به بعد کل امور دولت لایعین و بینها نفس واحده هستند و از جاسب ما کمال تقویت در انتظام عمل پیدا می خواهد آمد و آنچه در امور دولت صلاح بدانند فوراً مجری می داریم و

احکامی که در توفی مملکت از طرف ما می شود فوراً باید مجری دارند و از این تاریخ به بعد مسئولیت کل امور دولت به عهده وزراتی است مختار است. شهر ربیع الاول است نیل ۱۳۹۱ ق. ۱۳۰۸ که رسم تنظیم و اجرای دستخط به عهده اعتضاد السلطنه محول گردید. سپس برای اجرای دستور شاه کتابچه ای در دربار اعظم تدوین و بموقع اجرا گذاشته شد (۱۳)، در این مورد ناصرالدین شاه به اعضا السلطنه می نویسد: «از امروز به بعد شما محصل اجرای تمام فقرات و قانون آن کتابچه هستید که در ولایات معین فقرات کتابچه

قانون حسنه را مجری نمائید و گذارید احدی تخلف نماید. هرگاه از شما و اهل مجلس و مأمورین ولایات همائی و معر شود، مواخذه سخت خواهد شد» (۱۴). در این کتابچه ضمن موجود آمدن مجلس دربار اعظم، تکلیف هر یک از وزراتی ششگانه به شرح زیر دستور گردید:

[مسوده کتابچه]

بسمه تبارک و تعالی سواد کتابچه خطوط افتاب شعاع مبارک که در ضمن اوراق متعدده در وضع مجلس دربار اعظم و انتخاب وزراتی است (۱۵) مختار سم، برقیب یافته ۱۲ شهر ربیع الاول است نیل ۱۳۹۱ ق. ۱۳۰۸ تکلیف وزراتی پنجگانه که بعد به ششگانه مقرر رفت:

اولاً- از این تاریخ به بعد مسوولیت امور مملکت ایران با این وزارت است در هر جای مملکت و هر نقطه از سرحدات و غیره خدای نکرده عیبی به هم برسد حصرات و رراسیون هستند، و برعهده آنهاست از مالیات و فنون و نظم سرحدات و غیره و غیره و رفقا با دول خارجی و حفظ حقوق دولت و عهدنامهجات.

ثانیاً- وزراتی مزبور باید منعقد و استقبال شوند که سالی دوستان هزار تومان نقد به خزانه اندرود. بعد از وضع جمع و خرج مملکت

علیقلی میرزا اعتضاد السلطنه وزیر علوم

ایران برسانند که خزانه انباشته... معمور شود.

ثالثاً وزراء متعهد می شوند که نگذارند حکام ولایات تعدی به رعایا (۱۶) و زبردستان بکنند و بر عهده آنهاست که جمع و خرج منکحت را وفق بدهند و بر عهده آنهاست که به کلی به رعایای ایران نهمانند که در سال بقدر مالیات به دیوان بدهند و حکام و عمال را منع شدید از گرفتن دیناری زیاده بر آن بنمایند.
رابعاً به عهده وزارت است که قشون و سپاه دولت را منظم کنند و حقوق آنها را به وقت و موقع پرسانند.

دیگر به عهده وزارت است که برات دیوان را نگذارند بی اعتبار بشود و مثل سابق تومانی دو هزار بلکه کمتر برات فروش نشود. برات دولت باید طلا و تفره باشد.

دیگر به عهده وزارت است که حکام چابو بی معنی نگذارند در ولایات بمانند هر وقت بفرستند حاکمی متعدی است تا می توانند رفع بندی او را بکنند، اگر نشد و چاره ندارد عزل کنند و به هر کس حکومت و منصب و درجه می دهند، در ابتدا باید ملاحظه قابلیت و استعداد او را کرده، منصب و مأموریت بدهند. علی اللهی و فهمیده به شخصی حکومت و کار ندهند که با نالآخره به زودی او را یا عزل کنند یا بر شمعانی رو دهد، باعث سستی حکم دولت شود. حتی ملاحظه خوبی و بدی حاکم بهبهان و لار او اختصان.

سوا جیلای مکری (۱۷) را هم بکنند. نظم و آبادی از ملاحظه و نظم جزئیات است.

باید جواسیس مخفی به خرج دولت به ولایات نفرستند که ارباب همه جارا ماه به ماه برای وزراء بنویسند بفرستند. که بی خبری

بد چیزی است. از سرحدات و غیره و حتی اخبار دول خارجه و عراق و عرب را مخصوصاً از حالت عثمانی و غیره.

- وضع صدور احکام و ملاحظه نوشتجات حکام و ولایات و جواب آن، آنچه نوشتجات از ولایات می رسد باید به عنوان وزرای مختار دربار اعظم نوشته شود. نوشتجات را خوانده و جواب آنها را بنویسند، چایارهای غره و بانزدهم (۱۸) بدون معطلی در هر ماه عازم شود و مهری کنده شود.
اصحیح وزرای مختار دربار اعظم

در پست رقعہ جات مهر شود و هر پنج وزیر به خط خود باید زیر مهر را قوی بگذارند و بنویسند: ملاحظه شد.

- دفتر ثبت و اداره متنیان رسایی اگر همین طور که هست با امیر الملک باید باشد یا خیال دیگری می کند برای سهیل این امر هر خیالی دارند به عرض برسانند.

- امین الملک جوان معقولی است و خوب تربیت شده است حیث است بی کار بماند و حالا هم در این کار فهمیده وزیر جاو (۱۹) است و اطلاع کامل پیدا کرده است همان را در این کار نگاهدارند به نظر خوب می آید.

وضع وصول تنخواه خزانه و حواله جات و رساندن حقوق مردم و ماهیانه ها و فرامین و غیره. آنچه برات و فرمان است باید اوزار فهرست شود، پست فهرست همان مهر دربار اعظم که

ملاحظه شد را بنویسند به نظر برسد، مامی موسم صحیح است به مهر برسد مهر کنند. پست فرامین بر روات همین مهر صحیح دربار اعظم و ملاحظه شد به خط و زوای مختار باید باشد. تا او باشد به مهر مانسب برسد. مهر باید برود عصد الملک باشد.

میرزا سعیدخان موتمن الملک وزیر امور خارجه

- تقسیم تنخواہ بروات کہ جمع می شود مثل سابق حکیم الممالک میرزا محمد حسین خزانہ، معیر الممالک هر سه حاضر شوند، تنخواهی که جمع شده است بنویسند از روی تنخواہ حوالہ شود. باید تا وقتی کہ تنخواہ در مقابل نیاشد یک برات حوالہ نشود و اگر به عذر حوالہ تنخواہ به برات دار نرسد باعث بی اعتباری دولت است. باید همین کہ حوالہ شد فوراً به خزانہ برده پول بگیرند. به اندازه برسد و حصہ هر یک تنخواہ معین بکنند و حوالہ کنند. صورت تقسیم تنخواہ را در نیم ورق نوشته به نظر برسانند. من می نویسم صحیح است. آن وقت بروات را به دست صاحبشان بدهند.

- طرز حوالہ کہ چه قسم باید حوالہ شود و کی حوالہ کند وزراء به عرض برسانند.

- قانون دولت بر این است کہ این پنج نفر وزیر به همین طورها همیشه متصدی امور دولت باشند و اگر نفری از آنها جایی مامور شود و نیاشد فوراً یک نفر دیگر به جای او برقرار باشد کہ عدد از پنج کمتر و زیادتر نشود و قانون آن لائق است کہ هیچ یک از این وزراء به تنهایی و شخصاً هیچ حکمی مواشید نکنند و حکمشان و سندشان معتبر و مجری است. مگر این کہ همه پنج نفر متفقاً حکمی را امضا دارند، مگر در کارهای مختص خودشان با حکام به حکام برای جواب عرض عارض و حوائج مردم و غیره و غیره آنچه صادر می شود باید به همین نحو باشد.

مهر صحیح وزرای مختار دربار اعظم و صحنه و قول پنج نفر را داشته باشد.

- این وزراء باید منقلب به وزرای مختار باشند. سایر وزرای دربار اعظم و وزیران درباری غیر مجاز هستند، از قانون دولت محسوب می شود.

- برای حکومت خراسان هیچ کس بهتر از شهاب الملک نیست کمال تعهد را به کار او بکنند، حکام خراسان و بخورها از او ناراضی نیستند، اما قشون و رعیت خرد کمال میل را به او دارند.

- آنچه فرمایش از مادر انتظام کارها بشود باید وزراء فوراً او را مجری دارند اگر آن حکم عیبی داشته باشد، بدون خجالت عرض کنند کہ نمی شود کہ همان عیب را دارد ماقبول می کنیم بدون آکراه.

- واسطه عرایض وزرای مختار و گرفتن جواب عرایض امین السلطنه باشد.

- وزراء به هیچ وجه مداخله به امور خلوت و غیره کہ راجع به دولت ندارد نکنند.

- ماهی هزار تومان نقد به آجودان مخصوص برای صرف جیب و مخارج خورده از خزانہ بدهند. از غره ربیع الاول آیت نیل.

- سالی دو بیست هزار تومان از مالیات به اسم خزانہ اندرون معین کنید کہ به خزانہ برده شود و این پول را بالمره موضوع

از جمع و خرج بدانند، و محلش را از گمرک قرار بدهند.

- وزرای مختار چه تابستان چه زمستان در بیلاق و قشلاق باید همه روزه بلکه شبها هم با هم باشند و با هم بنشینند و با هم کار کنند، این کار بسیار صدمه بزرگی است ما با همه جا در تقویت شما ایستاده ایم و انشاء... کوناهمی نخواهم کرد. وزرای سابق یا کارگزاران سابق کہ ملاحظه می کند تغییر و تبدیلی می گردند و هر چند سال امور دولت طور دیگر می شد، همه از بیگفایتی و تقصیر خودشان بود، والا حالا همه انشاء... با هم متفق باشید و فرمایش را مجری بکنند و غم دولت بخورید، با فی الحقیقه کار بکنید و نظم بدهید. والله بالله تازنده هستید به همین عزت و اعتبار باقی خواهید بود، والا باز به غرض مرض و غیره حرکت بکنید باعث زحمت من مجدداً و خجالت همه خواهد شد.

- وزرای مختار مسلط و مقدر هستند بر هر چه مصلحت دولت را بدانند حکم بکنند مجری شود. و هیچ حکمی از آنها باید غیر مجری نماند.

- اجرای احکام را به عهده علاءالدوله بگذارند با وصول تنخواہ و مالیات و هر مصلحتی ببینند ماقبول داریم.

- و آنچه فرمایش و مصلحت به نظر ما برسد اول به وزراء اظهار می کنم با دلایل، اگر عیبی دارد، آنها هم با دلایل باید رد نمایند، یا عیبی ندارد مجری شود.

- وزراء مجبور نیستند کہ غیر معنی مضر دولت را اگر من بگیریم حکماً قبول بکنند.

- در ساختن راهها باید اهتمام شود و کشیدن تلگرافها به همه شهرها، این دو فقره از مخارج واجب و واجب دولت است بخصوص تلگراف را به شهید مقدس برسانند. انشاء... تعالی.

- پیشکش و تعارف رشوه را از میان قشون و حکام و غیره بردارید نامی توانید در این فقره سعی باشید البته البته.

- نوشته بودم ماهی هزار تومان برای صرف جیب بدهند، چون بسیار کم است. الا ماهی دو هزار تومان باید بدهند. در این غره ماه کہ عکاسباشی صرف جیب به او داده شده است، هفتاد هزار تومان جمع او شده است کہ به مخارج رسانده است، و همه از وجوه متفرقه جمع او شده است کہ هیچ دخلی به مالیات ندارد. چون حالا اختیار وجوه متفرقه را هم به وزراء می دهم و خود نمی خواهم، به خرج دولت باید بدهند، لهذا ماهی دو هزار تومان لازم است به صرف جیب برسد.

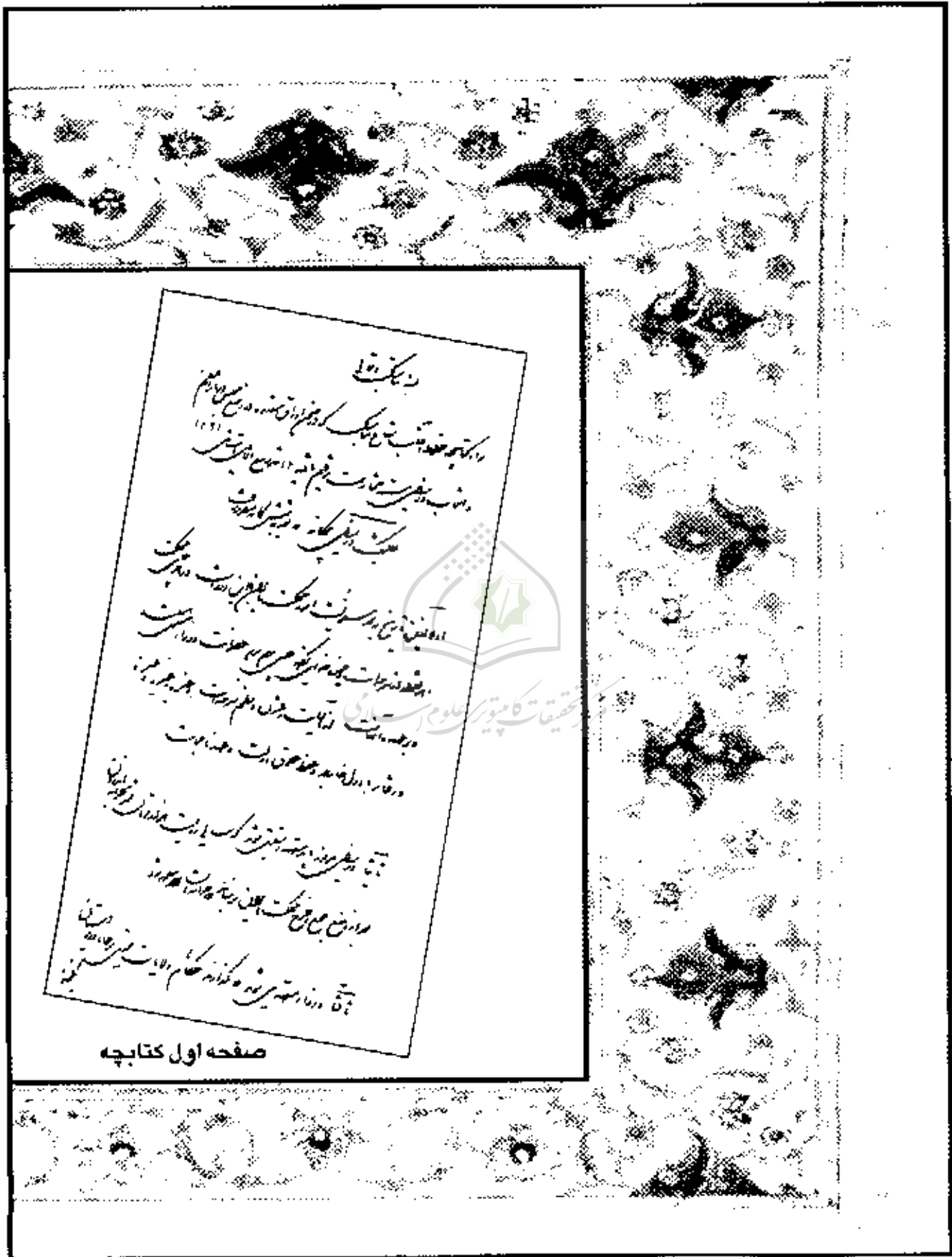
- وزراء در عزل و نصب حکام و غیره با هر کاری نازہ بخوانند بکنند باید ابتداء دلایل حسن و قبح و وجوب آن کار را به عرض برسانند. بعد از این کہ فهمیدم صحیح است و صحنه گذاشتم مجری و معمول شود.

- نوشته بودیم وزراء پنج نفر باشند باید شش نفر باشند یکی از آنها کہ اضافه می شود (عمادالدوله است).

- نوشته بودیم وزراء پنج نفر باشند باید شش نفر باشند یکی از آنها کہ اضافه می شود (عمادالدوله است).

- نوشته بودیم وزراء پنج نفر باشند باید شش نفر باشند یکی از آنها کہ اضافه می شود (عمادالدوله است).

- نوشته بودیم وزراء پنج نفر باشند باید شش نفر باشند یکی از آنها کہ اضافه می شود (عمادالدوله است).

زینکبوت

در آنچه خودت بنام یک کوزه از آن سینه در سحر نام
و نام پیرست نامت فیم آید و آنچه از آن سینه
ست پیرکله و پیرکله پیرکله

اولین آیه در سوره اراکیت در کتب لغت است و در کتب
و کتب لغت است و در کتب لغت است و در کتب لغت است
و در کتب لغت است و در کتب لغت است و در کتب لغت است
و در کتب لغت است و در کتب لغت است و در کتب لغت است

بنا پیرکله و پیرکله پیرکله کس یا است و در کتب لغت است
و در کتب لغت است و در کتب لغت است و در کتب لغت است
و در کتب لغت است و در کتب لغت است و در کتب لغت است

صفحه اول کتابچه

